

MÄLESTUSPÄEVAD

EMMA LEESMENT – 115

Esimene Eesti kodumajanduse nõuandja (tollal nimetati teda kodumajapidamise instruktorigks) Emma Leesment (neiuna Mälberg) sündis Võrumaal Toolamaa valla Mäleto talus 21. juulil 1886. aastal. Hariduse sai ta Tartus toimunud põllumajandus- ja majapidamiskursustel ja prl. Jürgensi erakoolis ning 1908...1909. a. Soomes Reitkalli aiandus- ja kodumajanduskoolis. Lõuna-Eesti Põllumeeste Keskselts (asutati 1908. a.) kutsus ta Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi esimehe J. Tõnissoni soovitusel 1910. aastal majapidamise instruktorigks kohale, kus ta töötas 1912. a. lõpuni. Tol ajal hakati Eestis tegema esimesi samme kodumajanduse ja kodukultuuri olukorra parandamiseks taludes. Emma Leesment oli kodumajanduse alal esimene nõuandja ja kursuste korraldaja Lõuna-Eesti (Valga-, Võru-, Pärnu-, Viljandi-, Tartu- ja Saaremaa) taluperenaistele.

Tol ajal olid kohtadel loengute ja kursuste läbi viijateks põhiliselt põllumeesteseltsid, loenguteks kasutati peamiselt seltsi- ja vallamaju. Loengute järel anti praktilist nõu ja köögis õpetati toitumise valmistamist. Tollal pandi pearõhk rahva toitlustamisele, sest meie maarahva toit oli veel liiga ühekülgne. Toitainetest polnud üldiselt puudust, kuid toitude valmistusviisid olid puudulikud ja ühekülgised. Üldiselt siis väga peeni toite taga ei aetud, vaid valmistati toitu peamiselt oma kodutalus toodetud toiduainetest. Ühel kursusel oli osavõtjaid tavaliselt 30–75, kellel vanust 16–60 aastat. Kursustel tuli jagada mitmekesist õpetust toitlustamisest, lastekasvatusest, tervishoiust, rääkida alkoholi ebatervislikkusest, aiandusest, kanakasvatusest jm. Tol ajal tuli kavast täpselt kinni pidada, ei tohtinud olla kõrvalekaldeid ka ettenähtud ajast, sest kardeti kangesti rahvastunde õhutamist; miilits istus kogu loengute aja juures ja kuulas kõike pealt. Enamasti olid majapidamiskursused korraldatud ühes karjakasvatuse- ja põllutöökursustega.

Emma Leesment andis Emma Mälbergi nime all välja ka eesti taluperenaistele kirjutatud esimese kodumajandust õpetava raamatu, mis ilmus Tartus 1913. aastal pealkirja all "Perenaiste käsiraamat" 5000 eksemplaris, millest hiljem avaldati veel neli kordustrüki. (Nendest viimane ilmus Tallinnas 1929. a.) See oli tol ajal suureks harulduseks. Sellega levis Emma Leesmenti poolt jagatud taluperenaiste kodumajandusõpetus üle Eesti.

Selles raamatus käsitletakse toite ja nende valmistamist, tervishoidu, puhtuse ja korra loomist talumajapidamises jne. Raamatu viienda (1929) trüki eesõnas kirjutab autor:

"Nüüd, kus meie tegutseme iseseisva rahvana, on tähtis, et me omas koduses majapidamises ja toiduvalmistamises oleme kokkuhoidlikud ja võimalikult vähe tarvitame väljast sisseveetavaid aineid, sest sellest ripub meie riigi majanduslik elu. Meie toitlus ei

tohi muidugi selle all kannatada, kui meie toitude valmistamisel tarvitame oma rikkalikke aiasaadusi. Aasta paarikümne eest, kui meie majanduslik jõukus tõusis, hakati rikkalikult tarvitama peatoidusena ainult liha ja arvati, et liha annabki jõudu ja tervist. See osutus aga ekslikuks."

Emma Leesment abiellus 1912. aasta lõpus ja temast sai Pärnumaa Tali valla Lanksaare suurtalu perenaine. Siin hakkas ta koos abikaasa Karliga Soomest saadud kogemuste eeskujul pidama ja aretama 1914. a. alates eesti maakarja ning varsti oli Lanksaare talus eesti maakarja sugulava.

Emma Leesment kasvatas üle viis last (pojad Hans, Ain, Heino ja Väino ning tütar Eha). Bolševike poolt tehti Emma ja Karl rahvavaenlasteks. Emma suri 24. nov. 1940. a. ja tema abikaasa Karl arreteeriti ning tapeti Venemaal Sosva vangilaagris kuklalasuga. Nende Lanksaare talu laastati.

Märkimisväärne on see, et Emma ja Karli poeg Ain (1921...1996) taastas 1989. aastal Eesti Maakarja Kasvatajate Seltsi ning oli 1995. aastani selles seltsis maakarja sekretär-eritundja. Aini ja Esme noorem tütar Käde Kalamees (1954), kes on lõpetanud Eesti Põllumajandusülikooli, jätkab aga isa (1995. a. alates) Aini poolt alustatud tööd eesti maakarja vanemspetsialistina.

Poeg Ain sai Lanksaare kodutalu tagasi ja 1993. a. kevadel kolis sinna elama oma abikaasa Esmega (mõlemad põllumajandusliku kõrgharidusega). Nad korrasid uuesti Lanksaare talu ja ostsid sinna eesti maakarja. Pärast Aini surma peab talu nende vanem tütar Ädu (1952), kes jätkab eesti maakarja aretamist ja kasvatamist. Praegu on Lanksaare talus 50 eliitklassi lehmaga eesti maakarja tõufarm. Loodetavasti hakkab edaspidi seda talu koos maakarjaga pidama Ädu poeg Karel (1982), kes on lõpetanud Olustvere põllunduskooli ning on juba nüüd pühendunud talu ellu. Sellega on Lanksaare talus säilinud järjepidevus: Emma, Ain, Ädu, Karel, mida tuleb kõrgelt hinnata.

J. Kuum

KAAREL LEIUS (1938. a-ni KARL JOHANNES ZOLK) – 110

Karl Leius on Eesti esimene taimekaitseteadlane, pomoloog, käabusõunapuude esimesi kasvatajaid ja kiviktaimla populariseerijaid.

Sündis 20. VIII (vkj. 8. VIII) 1891. a. Tartumaal Pangodi vallas talurentniku pojana ja suri 14. II 1969. a. Ontario (Kanada) Jõekäärul.

Lõpetas 1916 Odessa sõjaväekooli, õppis Tartu Ülikoolis põllumajandust ja loodusteadust, täiendas end 1914...1915 Lätis Priekuli mõisas asuvas Balti bioentomoloogia katsejaamas ja hiljem Rootsis, Austrias, Saksamaal, Prantsusmaal, Šveitsis jm. Võttis ohvitserina osa I maailmasõjast ja 1919...1920 Eesti Vabadussõjast, kust vabanes kapteni auastmes; ta on Vabadusristi kavaler.

K. Leius oli 1915...1916 Põhja-Liivimaa Põllutöö Keskseksi taimekaitse instruktor ja Vahil asuva Balti bioentomoloogia katsejaama Tartu osakonna juhataja. Tema alustas 1915. a. Eestis esmakordselt taimekahjurite süstemaatilist uurimist. Esimeseks uurimistöök oli meil laialt levinud karusmarja-jahukaste bioloogia ja tõrje selgitamine. Tõrjeks koostas ta hiljem "Kasoraani" retsepti (vt. Agraarteadus, 1997, nr. 4, lk. 359...360), millega põõsaste pritsimine andis väga häid tulemusi.

Ta oli 1920...1921 Eesti põllutööministeeriumi taimekaitseteadur ja kui 1921. a. asutati Tartu Ülikooli Raadi Entomoloogia-katsejaam, siis valiti K. Leius selle juhatajaks, olles ühtlasi ka ülikoolis entomoloogia õppejõuks. Nendel töökohtadel töötas ta 1921.–1944. aastani. Märkimisväärne on, et 1921. a. TÜ-s entomoloogia õpetamisel oli ainukeseks eestikeelseks raamatuks Konstantin Pätsi (pärastine EV president) poolt tõlgitud "Kahjulikud mardikad".

K. Leius uuris kahjurite bioloogiat ja leidis sobivad tõrjevõtted Eestis enam levinud ja suuremat kahju tekitavate putukate, nagu naerimardikas, tume viljanaksur, maakirbud, põldnälkjäs, rootsi kärbes, külmaliblikas või põldhiired, rotid jt., kohta. Tema bioloogiliste ja katseliste uurimistööde tagajärjel sai võimalikuks paljude taimekahjurite tõrje Eestis. Katse- ja uurimistulemuste andmed avaldati ajakirjades (Agronoomia jt.), raadios, ajalehtedes ja eriväljannetes. Et taimekaitseteadetes olevad tõrjeajad vastaksid kliimaatiliselt erinevate paikkondade olukorrale, selleks oli K. Leius loonud üle Eesti tiheda vaatlejate ja korrespondentide (üle 400 korrespondendi) võrgu. Ulatuslik alaliste korrespondentide võrgu rajamine üle maa oli K. Leius suurimaks ja omapärasemaks saavutuseks. Vaatlejateks ja korrespondentideks olid vastavate teadmistega inimesed (põllutöö-, aiandus-, kodumajanduskoolide õpetajad jt.), kes olid eelneva ettevalmistusega. Selline nõuandeviis andis kahjurite tõrjel suurepäraseid tulemusi, millest unistasid ka

paljude välisriikide taimekaitseõuandlad. Märkimisväärne oli ka see, et katsejaam andis raadios taimekaitseteadeteid hooajal iga päev ja muul ajal kaks korda nädalas. Pidev taimekaitseteadete edastamine aitas kaasa tõrjetööde õigeaegsele läbiviimisele ja tõstis taimekahjustajate tõrje efektiivsust.

K. Leius oli virk sulamees. Temalt ilmus palju brošüüre ja raamatuid, nagu "Orase-öölane ja tema tõrje" (1930), "Kodumaa ürasklased" (1932), "Taimekaitsevahendid ja nende tarvitamine" (1934; 2. tr. 1936; koos E. Lepikuga), "Õunamähkur ja uusimaid vaateid tema tõrjeks" (1933) jt. Oma teaduslike tööde tulemusi avaldas ta ka mitmes välismaa õppe- ja käsi-raamatus.

Ulatuslikuks kujunes K. Leius organiseerimisel taimekaitsevahendite tootmine. Nii valmistati entomoloogiakatsejaamas (hiirte ja rottide tõrjeks) fosforvõid, väevellubja vedelikku ja "Kasoraani". Taimekaitsevahendite levitamiseks oli katsejaamal usaldusmüügikohtade võrk.

Kaarel Leius põgenes 1944. a. bolševike eest surmahirmus Saksamaale, kus osales Balti ülikooli (Pinnebergis, Hamburgi läh.) asutamises ja oli selle õppejõud. Siirdus 1948 Inglismaale ja sealt hiljem Kanadasse. Töötas pensionile minekuni (1962. aastani) Kanadas Belville'i riiklikus katsejaamas professorina, kus uuris taimekahjurite tõrjemeeetodeid. Jätkas pensionieas tööd Ontario Jõekäärü asula haljastajana.

Lõpuks võib märkida, et ta oli Tartu Ülikooli juurde rajatud Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi asutajaid ja 1920. a. selle esimene esimees, aastast 1927 Rahvusvahelise Põllumajandusinstituudi (Roomas), aastast 1934 Soome zooloogia- ja botaanikaseltsi "Vanamo" ja aastast 1935 Soome Entomoloogiaseltsi kirjavahetajaliige.

J. Kuum